

Hunyadi Zsuzsanna – G. Furulyás Katalin – Talata-Dudás Katalin

A KISTELEPÜLÉSEK KÖZKULTURÁLIS KÍNÁLATA I. RÉSZ¹

Bevezető

Kutatásunk tárgya a települések közművelődési (kulturális, közösségi, szabadidős) tevékenység-szerkezetének feltárása volt. A MMIKL-ben, illetve jogelődjeiben többször folytak olyan kutatások, amelyek a művelődési házak tevékenység-szerkezetét vizsgálták. A „tevékenység-szerkezet” kifejezés utal arra, hogy a korábbi kutatásokban sem csak a programok, rendezvények, műsorok, előadások kerültek elemzésre, hanem igyekeztek figyelemmel lenni az ún. nyitott formákra, a csoportok, klubok, körök működésére, és az egyre bővülő egyéb szolgáltatásokra is.

Az 1997. évi CXL. törvény bevezetésével és egyéb jelentős társadalmi változások hatására (rendszer váltás, az önkormányzati törvény bevezetése, az egyházak szerepének erősödése, a civil élet aktivizálódása stb.) a „közművelődési felada-

tellátás” többszereplőssé alakult. A civilek, az egyházak, a kulturális területen egyre dominánsabbá váló önkormányzatok, az iskolák, a könyvtárak, a múzeumok, a tájházak, sőt piaci szereplők is végeznek közművelődési tevékenységet. (Ahogy magánemberek, vagy laza, nem formalizált csoportok, baráti közösségek is.) Ha egy település közművelődési kínálatát akarjuk megismerni, bemutatni, nem elég tehát a művelődési házak, illetve a közösségi színterek munkáját vizsgálnunk. Ezért a kutatás során a település összes közművelődési kínálatát tekintettük vizsgálati egységnek, számba vettünk minden helyben szolgáltató szereplő, szervező által kínált programot.

Pályázatunkban a következő kérdéskörök elemzését tűztük ki célul:

- milyen képet mutat a települések közművelődési kínálatára
- vannak-e új, tipikusnak mondható tevékenységek
- reagáltak-e a társadalmi változásokra (pl. a megnövekedő munkanélküliségre, a leszakadó rétegekre, az egy településen is meglévő kulturá-

¹ A tanulmány az NKA 2013/0287 sz. pályázatának szakmai beszámolója. A kutatást vezette és a zárótanulmányt készítette: Hunyadi Zsuzsanna. Közreműködtek: G. Furulyás Katalin, Talata-Dudás Katalin.

lis és egyéb szakadékokra, az élesedő kisebbségi konfliktusokra stb.)

– a tevékenységek különböznek-e a települések egyes jellemzői mentén (lélekszám, földrajzi elhelyezkedés, hátrányos helyzet, kisebbségek, nemzetiségek, intézményrendszeri ellátatlanság)

– jelentős különbség van-e az intézményi világ, a hivatalosság (önkormányzat) kínálata és a lakossági, civil, egyházi, egyéb szervezetek között, és a különbségek, amennyiben vannak, mennyiségi vagy minőségi jellegűek, vagy egyszerűen másolják a kínálatot

Az adatgyűjtés és a terepmunkák során még további, a közművelődési szakmát érintő fontos kérdések merültek fel, melyek elemzésére szintén mód nyílt. Vizsgáltuk a szakmai közvéleményben elterjedt (kutatási eredményeken, és/vagy a szakma véleményén alapuló) néhány sztereotípiát érvényességi körét is:

a. Igaz-e, hogy a közművelődésnek olyan tömegek részére kellene szolgáltatnia, akik nem igénylik, illetve motiválatlanok, továbbá, hogy az alulról jövő szerveződés sem általános?

b. Az esetleges sikertelenségnek az emberek igénytelensége, avagy a szakma saját, nem eléggé eredményes kommunikációs tevékenysége az oka? Igaz-e, hogy gyenge a közművelődés marketing tevékenysége, hogy nincs megfelelő eszköztára az emberek bevonására?

c. Igaz-e, hogy a közművelődési intézmények befogadó házként működnek, rutin feladatokat hajtanak végre, s nem gerjesztői új művelődési formáknak?

d. Igaz-e, hogy a kulturális terület résztvevői között és a rokonszakmákkal (szociális, jóléti stb.) kevés az együttműködés, a koordináció?

e. Igaz-e, hogy a közművelődési szakembereknek nincs szerepük a településfejlesztésben?

f. Igaz-e, hogy a közművelődés túlnyomó része a hagyományok, különösen a népművészeti-néprajzi hagyományok ápolása? E kérdés kapcsán merül fel, hogy mennyire tudja modernizálni tevékenységét, mennyire tud a mának szóló és a mában hasznosítható tudáshoz hozzásegíteni:

– számítástechnikai, információs technikai, digitális technikával kapcsolatos tudást terjeszteni, illetve a meglévő tudásra alapozva programokat szervezni, gerjeszteni?

– idegennyelv-ismeretet adni, illetve a meglévő idegennyelv-ismeretre alapozva programokat szervezni, gerjeszteni?

A kutatás során – mint eddigi bevezetőnkben, feltevéseinkben is látszik –, messze túlléptünk az NKA

felé vállalt célkitűzéseinken: nemcsak a települések kulturális kínálatával, de a kistéleplések általános problémáival, illetve ehhez kapcsolódóan a közművelődési szakma lehetséges feladataival is foglalkozunk. Ezek mellett kutatásunk lehetővé tette azt is, hogy a közművelődési statisztika néhány hiányosságát kiegészítsük, illetve az ott kapott – olykor megkérdőjelezett – eredményeket vegyük górcső alá. Ilyen például a kistéleplések szakember ellátottsága vagy a közművelődési statisztikát nem visszaküldő települések kérdése.²

A rendkívül bő adatbázis a következő egy-két év feladatát is kijelöli, mert lehetőséget ad a jelenlegi, első összefoglalónál mélyebb és szerteágzóbb elemzések, tanulmányok, tanulmánykötet elkészítésére.

A vizsgálat módszere

A kutatást kvalitatív és kvantitatív módszerekkel végeztük:

I. A kvalitatív adatfelvétel jelentette a munka első fázisát. Kidolgoztuk az interjúvázlatot, amit összesen 35 településen, egy-egy településen is több személytől kérdeztünk le. A több száz oldalnyi interjú a települések kulturális életét meghatározó szereplőivel, polgármesterekkel, művelődési házak vezetőivel, művelődésszervezőkkel, civil egyesületek vezetőivel, egyházi szereplőkkel, pedagógusokkal stb. készült. A kérdezők minden felvett interjút legépeltek majd egy ehhez készült

2 Mint Talata-Dudás Katalin kulturális statisztikát elemző – A közművelődés helyzete a 2006-2010-es közművelődési statisztika adatai alapján című – tanulmányában írja a Szín – Közösségi Művelődés 16/5-ös számában (2011. október, pp. 3-28.): „Talán a fenti számoknál többet mond az az adat, amely azt mutatja, hogy a települések mekkora hányadán folyt olyan tevékenység, amelyről az adatszolgáltatási kormányrendelet alapján jelentést kellett volna beküldeni. Erre az összehasonlításra az NKA által finanszírozott, az MMIKL által 2011-ben végzett „A települések közkulturális kínálata” c. kutatása ad lehetőséget az ötezer fő alatti települések esetén. A két adatsor összevetése alapján az ötezer fős települések 97%-áról kellett volna (legalább egy) adatlapnak érkeznie, ezzel szemben csak 63%-áról jött.

... Az adatokat a korábban már említett MMIKL kutatás eredményeivel összevetve azt kapjuk, hogy a fenti alacsony értékek sajnos reálisak: eszerint az ezer fő alatti települések 17%-án, az ezer-háromezer fő közöttiek 52%—án, s a három-ötezer fősek 83%-án dolgozik közművelődési szakember.

A hivatkozott kutatásból az is kiderül, hogy a települések 8%-át tették ki azok, ahol volt népművelő, ennek ellenére mégsem szolgáltatott adatot; a mulasztók aránya a háromezer fő alatti településeken jóval nagyobb volt, mint a három-ötezer fős települések esetén.

útmutató alapján összefoglalót készítettek a településről. A kvalitatív kutatás segédanyagait (interjúvázlát, útmutató, település lista) az I. sz. Melléklet tartalmazza.

II. A második fázis *kvantitatív adatfelvételében az 5000 fő alatti települések reprezentatív mintáján*³ 504 település kérdőíves megkérdezése történt. A II. sz. Mellékletben található kérdőív a kvalitatív terepmunka tapasztalatainak felhasználásával készült.

A kérdés *telefonon* zajlott, ha kellett több fázisban. Sokszor elektronikus úton előre elküldtük a kérdőívet, hogy a válaszoló fel tudjon készülni, annak reményében, hogy így pontosabb, teljesebb körű beszámolókat kapunk. Bár azt tapasztaltuk, hogy a válaszolók (általában a polgármester vagy a helyi népművelő) szívesen adtak információkat, mégsem lett teljes a programok összegyűjtése. (Ezt utólag, internetről még beszerezhető információkkal próbáltuk korrigálni.)

A kérdőívek feldolgozása SPSS statisztikai programcsomaggal történik. A számtalan nyitott kérdést Excel formában gyűjtöttük ki, így szó szerint is megvannak és elemezhetőek, de kódolás után a statisztikai elemzés számára is elérhetővé tettük.

Az elemzéseket szakmai vitára bocsátjuk, majd a szükséges kiegészítések, finomítások elvégzése után Intézetünk honlapján is elérhetővé tesszük.

A kutatás kiinduló megfontolásai

Unásig ismételt problémája a kultúra kutatásoknak, illetve egyáltalán a kultúrával kapcsolatos gondolkodásnak a kultúra definíciója. Tovább bonyolítja a helyzetet a kultúra és a művelődés, még tovább a művelődés és közművelődés értelmezési

3 Az 5000 főnél kisebb települések témánk szempontjából sem homogének, óriási különbségek vannak még e kategórián belül is a közművelődés tekintetében. Mivel az elemzések egyik fő szempontja épp a településméret volt, a mintát úgy alakítottuk ki, hogy minden település-nagyság kategóriába (1000 fő alatti; 1001-3000 fő közötti, 3001-5000 fő közötti) essen legalább 100 település, evvel növelve az eredmények megbízhatóságát. Így a legnagyobb lakosságszámú kategória (3001-5000 fő), ami a valóságos arányokat figyelembevéve csak 37 település mintába kerülését kívánta volna, 102 településsel képviselteti magát. A másik két kategória viszont valamelyest alulreprezentált, 173 helyett csak 165 1001-3000 fős települést, illetve 302 helyett csak 229 aprófalvat (1000 fő alatti település) választottunk a mintába.

A valóságos arányokat a feldolgozás során súlyozással állítottuk helyre. A súlyozás szempontjai a települések lakosságszáma mellett az elhelyezkedése (régio) és a fejlettségi szintje (a 33 leghátrányosabb helyzetű kistérségbe tartozik vagy sem) volt.

köre. A definíciós problémákból adódik néhány további örökzöld dilemma is, melyek közül most talán a leggyakoribbakra utalnék röviden: 1. a kultúra mindenhatósága, és semmit sem bizonyíthatósága, 2. a demokratikus és hierarchikus kultúra fel fogás közti ellentét, valamint 3. a kultúra cél vagy eszköz szerepével kapcsolatos vélekedések, illetve ezek következményei. Az első kettőről még kicsit bővebben is szólnék.

1. *A kultúra mindenhatósága és ennek bizonyíthatósága*
Sokan sokszor hivatkoznak arra, hogy a kultúra mindent meghatároz, hosszú, meggyőző beszédekett hallhatunk mindenkor politikusainktól a terület fontosságáról. Idézük Széchenyit, Eötvöst, Klebelsberget, a nagy államférfiakat, akik már mikor megmondták..., milyen tisztán látták..., hogy a képzettség-a-fejlődés-záloga, hiszen legalább Széchenyi István óta tudjuk, hogy „Minden kifejlődés, előmenetel, erő, érték és szerencsének legmélyebb sarkalata a kiművelt emberfő.” Folytathatnánk az idézetet, napjaink függetlenedési törekvéseihez is jól passzíthatóan: „A közintelligencia – értelmesség – azon jel, melyné fogvást a bölcs a nemzeteket mázsálja. S az mennél nagyobb, annál kevesebbet szorul másokra s így annál függetlenebb, szabadabb s erősb a nemzet” (Széchenyi István: Hittel)

Mindeközben nemcsak, hogy nincs az egy mást követő kormányoknak kielélt kulturális koncepciója, s ehhez rendelt, különféle (állami, önkormányzati, pályázati) pénzügyi eszközökkel támogatott, rövid és hosszú távú országos és ehhez illeszkedő helyi kulturális stratégiája, de még a költségvetésből is egyre csökkenő arányban részesül mind az oktatás, mind a kultúra, s a mindenkor megszorítások áldozatai között is rendre ott látjuk a két kulcságazatot.

A kulturális ágazat alapvető problémája, hogy sem törekvés, sem bevált, általánosan elfogadott eszköz nem létezik tevékenysége hatásának mérésére, szemben pl. az egészségügygel, ahol mérni tudjuk a különböző betegségek elterjedtségét, a halálozási rátát, a gyógymódok, szűrések, különböző prevenciók hatását stb., vagy az oktatással, ahol az iskolai végzettség változása és ennek foglalkoztatottságra, sőt GDP-re gyakorolt hatása kimutatható. A kulturális területről nehéz bizonyítani, hogy bármilyen közvetlen vagy áttételes hasznot hoz, kimutatni például a közművelődéssel kapcsolatban, hogy ha többször jársz színjátszó szakkörbe, javul egyebek mellett a kommunikációs képességed, így nagyobb esélyed van a felsőok-

tatásba való bekerülésre, vagy jobbakké lesznek az elhelyezkedési esélyeid. Azt is nehéz számokkal bizonyítani, hogy nő az emberek önbecsülése, ha módjuk van pl. a különféle alkotó szakkörökön az önkifejezés gyakorlására. Gondoljunk, vagy szeretnénk gondolni (kultúra kutatók és kultúra közvetítők), hogy a kultúra embernevelő, s mint ilyen önmagában is elegendően magas szintű cél, s hogy e mellett még sok minden másra is hatással van. Ezért nevezzük horizontális ágazatnak, de indikátorok, számszerű bizonyítékok híján a kultúra fontosságának mantrázásával csak arról teszünk újra és újra tanúbizonyságot, hogy szimpatikusabbak a széles látókörű, kulturált, mint a szűkagyú, kulturálatlan emberek.

Bár a legelterjedtebb általános fejlettség mutató a GDP, az utóbbi évtizedekben egyre több országban nem tartják a jólét megfelelő indikátorának, s igyekeznek feltérképezni az emberi jólétet, az életminőséget, a boldogságot meghatározó különböző tényezőket (környezeti ártalmak, egészségi állapot, az intézményekbe és emberekbe vetett bizalom szintje, a munkával kapcsolatos elvárások teljesülése, a közösségek állapota, a szociális környezet, a helyi közösségek minősége, szolidaritásuk erőssége, a biztonság, a szabadidő eltöltésének minősége, az életfeltételek anyagi szintje, a demokrácia fejlettsége stb.), ezek egyenkénti és összetett hatásait, törekedve minél komplexebb, indexek kialakítására. A Kanadai Jól-lét Index (Canadian Index of Wellbeing, CIW) például nyolc dimenzióban (közösségek állapota, a demokrácia fejlettsége, oktatás, környezet, a lakosság egészségi állapota, szabadidő és kultúra, megélhetési szintek és idő gazdálkodás⁴) 64 egyedi indikátorból épül fel. 1994 óta méri és érdekes eredmény, hogy míg a GDP 31 százalékponttal nőtt, addig a CIW csak 11-gyel. Ez is mutatja, hogy a GDP lehet jó piaccgazdasági mutató, de nem tudja tükrözni az emberek jólétében, egyéni és közösségi életében bekövetkezett változások mértékét. Mint írják:

„Az a tény, hogy jól-létünk folyamatosan kiadásaink és fogyasztásunk mögött kullog nemcsak annak bizonyítéka, hogy pénzen nem lehet boldogságot venni, de rámutat arra is, hogy ha a GDP irányítja a gazdaság- és társadalompolitikát, akkor mint nemzeti közösség nem feltétlenül kerülünk jobb helyzetbe. Mint a számok mutatják, az

4 Community Vitality, Democratic Engagement, Education, Environment, Healthy Populations, Leisure and Culture, Living Standards, and Time Use, in: How are Canadians really doing? Highlights: Canadian index of wellbeing 1.0, Measuring what matters, 2011 October

évek során a gazdaság teljesítménye felülmúlta az életminőség javulását. Ez a GDP és a CIW mutatók közti különbség a növekvő egyenlőtlenség – amikor keveseknek nagyon jól megy, és a többségnek kevésbé – lényegi kérdése.”⁵ (ford. H.Zs.)

A Gallup kutatói szintén azt keresték, mi tesz minket boldoggá, mi befolyásolja az emberek életminőségét, mi a boldogabb élet kulcsa. Egy 150 országra kiterjedt vizsgálat során öt univerzális, egymással is összefüggő területet találtak életminőségünket, jól-létünket leginkább meghatározónak:

– A munkánk, a karrierünk (career wellbeing) jelentősen befolyásolja jól-létünket. Ha szereted azt, amit nap, mint nap csinálsz, ha van miért felkelni reggelente, az megkétszerezheti az étellel való elégedettséget. Megdöbbenő, de a kutatások azt is kimutatták, hogy gyorsabban helyreáll a jól-létünk a párunk elvesztése, mint egy hosszú munkanélküliségben töltött periódus után. A munkanélküliség rombolja identitásunkat, önbecsülésünket, személyiségvesztéshez vezethet, ami után nagyon hosszú gyógyulás, regenerálódás szükséges.

– Társadalmi kapcsolataink (social wellbeing) minősége, hogy vannak-e szoros családi, baráti kötődéseink, van-e szerelem és szeretet az életünkben erősen befolyásolja a mindennapjaink minőségét. A kutatók szerint minden egyes társaságban töltött óra (hat óra hosszág) növeli annak az esélyét, hogy jó napod lesz és csökkenti annak esélyét, hogy rossz a napod.

– Az anyagi jól-lét is fontos tényező (financial wellbeing), de nem biztos, hogy ha gazdag vagy, akkor boldog is. A magas jövedelemnél fontosabb az anyagi biztonság. Szinte minden jövedelem szint mellett igaz az is, hogy sokkal nagyobb örömet jelent az élmények vásárlása, mint az anyagi javaké. Az anyagi dolgok megszerzése okozta öröm elhalványul, de az átélt tapasztalatokat mindig feleleveníthetjük.

– A fizikai jól-lét (physical wellbeing) azt mutatja, hogy egészséges vagy és van elég energiád az eltervezett dolgok napi véghezviteléhez. Ha jó a fizikai állapotod, jobban is nézel ki, jobban érzed

5 „The fact that our wellbeing consistently lags behind expenditure and consumption does not just demonstrate that money cannot buy happiness, but reveals that when GDP is used to guide economic and social policies, we are not necessarily better off as a nation. As illustrated in the preceding figure, over time, our economic performance outpaces our quality of life. This is at the very heart of the issue of growing inequality – where some of us do extremely well while many of us fare less well.”

magad és tovább is élzs. A rendszeres testedzés javítja a jólétet és a napi energia szintet.

– A közösségi jólét (community wellbeing) jelzi, hogy mennyire büszke az ember arra a közösségre, amiben él. Önkéntes munkával javítható ez az érzés, mert amellett, hogy a társadalom javát szolgálja, az önkéntes maga is sokat profitál a másokért végzett munkából. A kutatók annyira fontosnak tartják a jólét ezen összetevőjét, hogy azt mondják, a virágzó közösségi élet különbözteti meg a jó életet a remek élettől.⁶

A kanadai jólét index alakulása annak bizonyítéka, hogy a gazdasági növekedés nem jár együtt a többség boldogságának, jólétének emelkedésével, tehát nem elégséges, ha a politikai döntések kizárólagosan gazdasági szempontok alapján születnek, legalábbis ha a cél a társadalmi elégedettség növelése. A Gallup kutatás az egyének oldaláról próbálja megragadni a boldogság, a jó élet kritériumait. Még számos kutatást, eredményt be lehetne mutatni, melyek alátámasztják a gazdaság, a gazdagság és a boldogság, életminőség kapcsolatának természetét⁷, célunk azonban csak annyi volt, hogy érzékeltesük, milyen nagy szükség van a boldogság, az elégedettség elemeinek a megismerésére, hiszen a társadalmak célja a gazdaság növekedésén keresztül, valahol mégis csak a boldogság növelése. Így jutunk el szűkebb vizsgálati területünkhöz, a kultúrához is, melynek különböző alkotóelemei jól vagy kevésbé jól mérhetően, de ott vannak a boldogság, a jólét születésénél.

2. A kultúra hierarchikus, illetve demokratikus felfogása közti ellentmondás

A kultúra *demokratikus* felfogása azt jelenti, hogy mindenkinek van valamilyen kultúrája, hogy a kultúrát mindenki „csinálja”, azaz a kultúrát közösen alakítjuk. Evvel szemben a kultúra *hierarchikus* értelmezése azt jelenti, hogy van értékes- és silány-, elit- és tömegkultúra, amiből az következik, hogy az értékest kell terjeszteni, az államnak is azt kell támogatni. Ez ellentmondani látszik a demokratikus szemléletnek, mely szerint mindenki kultúrája fontos és része a társadalom kultúrájának. A demokratikus szemlélet azt a problémát is felveti, hogy az „elit”, vagy „magas”

6 Tom Rath, Jim Harter: *Wellbeing: The Five Essential Elements* Gallup Press, 2010

7 a boldogság paradoxon, vagy Robert Inglehart kutatásai, kultúra, gazdaság, demokrácia fejlettsége és összefüggései

kultúrához nincs a tömegnek fogadóképessége, ezért úgy érzi, hogy szüksége sincs rá. Előbb tehát meg kellene tanítani a kultúra befogadásához, megértéséhez, élvezéséhez szükséges tudást, feltételezve, hogy akkor az igény is megszületik iránta. Az a kérdés viszont nyitva marad, hogy szükség van-e a (magas) kultúrára, legalábbis abban az értelemben, hogy hozzájárul-e az ilyen értelmű műveltség az emberek egyéni boldogságához, meglegedettségéhez?

Ha felidézünk az ismertett Gallup kutatás eredményeit, ebben – legalábbis primer módon, nevesítve – nem szerepel a kultúra, vagy a művelődés a jólétet meghatározó legfontosabb öt szempont között. Áttételesen mégis benne van, hiszen amikor az anyagi jólétről van szó, láthatuk, hogy fontosabb az élmények gyűjtése, mint az anyagi javaké. Az élmények egy része pedig biztos, hogy köthető a kultúrához és a közösségi művelődéshez, nem beszélve jólétet meghatározó további két tényezőjéről, nevezetesen a társadalmi kapcsolatokról és a közösségi életről, melyek per definitionem közösségek, a közösségi művelődésben is megjelennek. Ezzel el is jutottunk annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy miért tartjuk fontosnak a települések kulturális, szabadidős tevékenységének feltárását? Elsősorban azért, mert ezek a kulturális és közösségi tevékenységek növelik a társadalmi jólét szintjét.

A települések közművelődési (kulturális, szabadidős) tevékenység-szerkezetének megismeréséből szeretnénk megtudni, hogy

– a helyi közösségek *mit tartanak fontosnak a kultúrából*. Feltételezzük, hogy az emberek azt csinálják (azt szolgáltatják, illetve azt veszik igénybe), ami jó nekik, amire igényük van, aminek számukra valamilyen kézzel fogható (materiális) vagy szimbolikus (immateriális) haszna van. Érdekes számunkra, hogy a helyi közművelődési tevékenységnek mi a (latens) célja: a *kultúra demokratizálása*, mely valójában felülről jövő nevelést, programszervezést, kultúraterjesztést jelent, *és/vagy demokratikus kultúra „művelés”*, ahol mindenki kultúrájának, szubkultúrájának *helye van*, mely az igények, szükségletek kielégítését, egyéni, közösségi kezdeményezésből és aktivitásból induló, alulról építkező, önszerveződést ösztönző, rásegítő, mediáló, moderáló szolgáltatást jelent. Ez hasonló problémakör, mint a népművelés és a szabadművelődés közti különbség, amit Karácsony Sándortól kezdve Vitányi Ivánon, Beke Pálon és Koncz Gáboron keresztül már többen, sokszor felvetettek: „A népművelésben más műveli a népet, a szabadművelődésben maga művelődik

a nép – ahogy igénye és kedve tartja.” – írja például Koncz Gábor kiváló, a közművelődés történetét is áttekintő tanulmányában.⁸

– Választ keresünk arra is, hogy a helyi közművelődési és kulturális tevékenységek, a kultúrát *eszközként használják-e a problémák kezelésére* (felzárkóztat, munkaerő-piaci helyzetet, esélyeket javít, egyenlőtlenséget csökkent stb.) *vagy önmagában való célként, a kultúra művelését önmagában való értéknek, a befogadást önmaga jutalmának tekintik-e?* Az életminőség mindkét felfogás szerint javul, hiszen a kultúra önmagában való művelése is szórakoztat, örömet, élményt ad, s ez önmagában is evidensen fontos. Az igazi kérdés, hogy a települések felelős szakemberei túljutnak-e a szórakoztatás céljából való programszervezésen, s tudnak-e magukra és a tevékenységi körükre akut problémákat megoldó eszközként tekinteni és ennek érdekében a felzárkóztatásért, a kirekesztés ellen aktívan tevékenykedni.

– Kik jelentik a közművelődés *célcsoportját*: a középosztály, az alsó rétegek, a képzettek vagy a képzetlenek? Ha a kultúra önmagában való cél, akkor elég lesz bármely réteget szórakoztatni, a passzív befogadó közönségnek programokat szervezni, de ha eszközként (is) tekintünk a kultúrára, akkor a hátrányosabb helyzetű rétegek felzárkóztatása, a sokféle közösség létrejöttének segítése, s a felmerülő helyi társadalmi problémákra való folyamatos válaszkeresés is a tevékenység céljai között lesz.

– Ki(k) a helyi közművelődés fő aktorai? *Milyen szerep jut a helyi közéletben, közművelődésben magának a közművelődési szakmának, a szakembereknek, valamint a közművelődésért nem „hivatalosan” tevékenykedő civileknek és más szereplőknek?* Egyáltalán *mitől lesz egy településen aktívabb a közösségi élet?*

– A helyi közművelődés *indikátorait* is szeretnénk kimunkálni. Ezek lehetővé tennék mind a települések tipizálását, s időbeli alakulásának nyomon követését, mind annak vizsgálatát, hogy mi határozza meg a települések élénkebb kulturális, közösségi életét, s ezen keresztül az ott élők jól-létét, boldogságát. Mindez persze nagyon komplex és bonyolult, sokféle adatot igénylő elemzés, amihez ez a jelenlegi vizsgálat csak a kezdő lépést adhatja. Az indikátorokhoz elképzelésünk szerint ugyanis a lakosságtól beszerezhető adatokra is szükség len-

ne, mely értelemszerűen a jelenlegi kutatás keretében nem kivitelezhető, minthogy a lakosság megkérdezése nem volt most célunk.

Fontosnak, a fenyegető válságjelenségek tükrében kiemelten fontosnak tartjuk a *szocio-kulturális tevékenységet*, mind a kultúra, a közművelődés, mind a rokonszakták, a szociális, az egészségügyi, vagy az oktatási, felnőttképzési területen is. Ez azt a *reakció magatartást* jelenti, mely a felsorolt helyi szereplőktől, az intézményektől és szakemberektől azt követeli, hogy a legégetőbb társadalmi problémákra lehetőleg együtt, egymás munkáját segítve, támogatva, kiegészítve *keressék a helyi megoldásokat*. Egyszerre jelenti a *leszakadt rétegek felzárkóztatását, a közösségek erősítését, a modernizáció elősegítését*, mivel ezek azok a jelen kutatásból is igazolt legfőbb problémák, melyekkel napjaink helyi társadalmi küzd. Ismét a kanadai kutatást idézve kiderül, hogy ott is mennyire fontos szerepe van a leszakadt, marginális, hátrányos helyzetű, szegényebb rétegek kulturális aktivitásának:

„A szabadidős és kulturális tevékenységekben egész életen át történő részvétel emeli az étellel való elégedettség és a jól-lét szintjét. Egyre nyilvánvalóbb, hogy a szabadidős és kulturális tevékenységek különösen fontos szerepet játszanak a marginalizált csoportok, mint például az alacsony jövedelműek, a mozgássérült gyermekek és felnőttek és a kisebbségi csoportok tagjai számára életminőségük javításában.”⁹ (ford. H.Zs.)

Lényegbevágó feladat tehát a közművelődés számára is a hátrányos helyzetű csoportok elérése, az elérésüket biztosító módszerek kifejlesztése, illetve továbbfejlesztése.

Összefoglalva az eddigieket, *akkor tekintjük sikeresnek a közművelődési tevékenységet,*

– ha a kultúra demokratizálása, azaz az értékkövetítő nevelés mellett a demokratikus kultúra fel fogás alapján, mindenki kultúrája, szubkultúrája számát,

– ha a helyi társadalmi problémákra reagálva szocio-kulturális tevékenység keretében,

– a rokonszaktákkal (szociális munkások, egészségügyi, különböző tanácsadók, falugazdászok, pedagógusok, óvónők, védőnők stb.) együttmű-

⁹ „Participation in leisure and culture throughout one’s lifetime promotes higher levels of life satisfaction and wellbeing into later life. There is also emerging evidence that leisure and culture can play an even greater role in improving the quality of life for marginalized groups, such as lower income groups, children and older adults living with disabilities, and minority populations.”

⁸ Koncz Gábor: Komplex elemzés a művelődési otthonokról (1945-1985) in: Beke Pál – Deme Tamás (szerk.): A szabadművelődéstől a közösségi művelődésig. Tanulmánygyűjtemény. Budapest, 2003, Széphalom Könyvműhely. 399 o.

ködvé keresik a helyi társadalom minél nagyobb része számára a jól-lét növelését¹⁰.

Mindez a jó rutin mellett, az innovatív kreatív megoldások alkalmazását kívánja a szakmától. Nem könnyű feladat, hiszen munkájukat egyre nehezebb körülmények között kell végezniük.

„A kultúrát, azt minden évben megtartjuk.”
(idézet az egyik interjúból)

A kutatás főbb eredményeinek összefoglalása

Az összefoglalóban mind a kvantitatív, mind a kvalitatív kutatás eredményeit ismertetjük.

A kutatási eredmények bemutatásán kívül próbáltunk ötleteket, javaslatokat is megfogalmazni, ezeket keretes szövegeként jelöltük. Előre is elnézést kérünk, ha papírsgazú, íróasztal melletti ötletelésnek, netán „észosztásnak” tűnnének. Nem annak szánjuk, hiszen többségük valójában valahol már látott, megvalósított projekt. A későbbiekben tervezzük a jó ötletek, módszerek összegyűjtését, amikre alapozva, akár a közművelődésben használható, a helyi adottságokhoz igazítható ajánlásokat, protokollokat dolgozzunk ki. Ehhez természetesen a szakma segítségére is nagy szükség lesz.

1. A közművelődési tevékenység infrastruktúrája

Az MMIKL korábbi kutatása¹¹ alapján az országos helyzet legfőbb jellemzői a következők:

– A települések 90%-án van művelődési ház vagy közösségi színtér.

– A települések 40%-án foglalkoztattak teljes munkaidőben közművelődési vagy közgyűjtésművelődési szakembert, 60%-án pedig részmunkaidőset. Teljes-, vagy részmunkaidős szakember a települések 80%-án dolgozott 2008-ban. A települések 20%-án tehát nincs egyetlen közművelődésért, kultúraért felelős szakember sem. Egyes megyékben, épp a leghátrányosabb helyzetűekben, 30-40%-ot is eléri ez az arány.¹²

– A szakemberek számát, különösen a teljes munkaidősökét leginkább a település nagysága befolyásolja. A szakemberek megléte szignifikáns összefüggést

10 Ha jól értem, hasonló dolgokat mond Török József is. Az ő megfogalmazásában: „Településfüggő hivatás és tevékenység + segítő-fejlesztő attitűd a kultúraelosztó helyett”)

11 A 30 ezer fő alatti települések kulturális intézményi ellátottságát feltáró kutatás

12 Talata-Dudás Katalin: Kulturális intézmények a 30.000 fő alatti településeken, SZÍN 14/4, 2009. augusztus

mutat a lakosság végzettségével, a település típusával (község-város) és a romák arányával: nagyobb valószínűséggel dolgozik szakember a népesebb, illetve iskolázottabb lakosságú településeken, valamint a városokban. A roma lakosság arányát tekintve ellentétes irányú az összefüggés: minél több roma él egy településen, annál kevésbé valószínű, hogy van ott szakember.

– A legkisebb települések 60%-ában biztosított – legalábbis formálisan – az intézményi és szakemberi háttér. 40%-ban vagy az egyik vagy a másik, vagy mindkettő hiányzik. 600-700 településen kb. fél millió ember nem jut hozzá semmilyen közművelődési szolgáltatáshoz.

A jelenlegi kutatás infrastruktúrára vonatkozó megállapításai:

– Az 5000 főnél kisebb településekkel kapcsolatos kutatás az országos felméréshez hasonlóan azt találta, hogy a kistételepüléseken a könyvtári ellátottság a legmagasabb (97%). Ezt követi a művelődési ház/közösségi színtér (92%), valamint a nyilvános internet elérés (88%) megléte. Helyi újságot, illetve tájékoztatást, helytörténeti gyűjtéményt a települések szűk felén találtunk (48%, ill. 44%), tábor, kiállítótermet mintegy a harmadán (35%, ill. 34%), művészeti iskolát 29%-nál, helyi tévét pedig 23%-nál. A legrosszabb ellátottságot a mozitermek és a helyi rádiók esetén tapasztaltuk (9%, ill. 2%). (1. ábra)

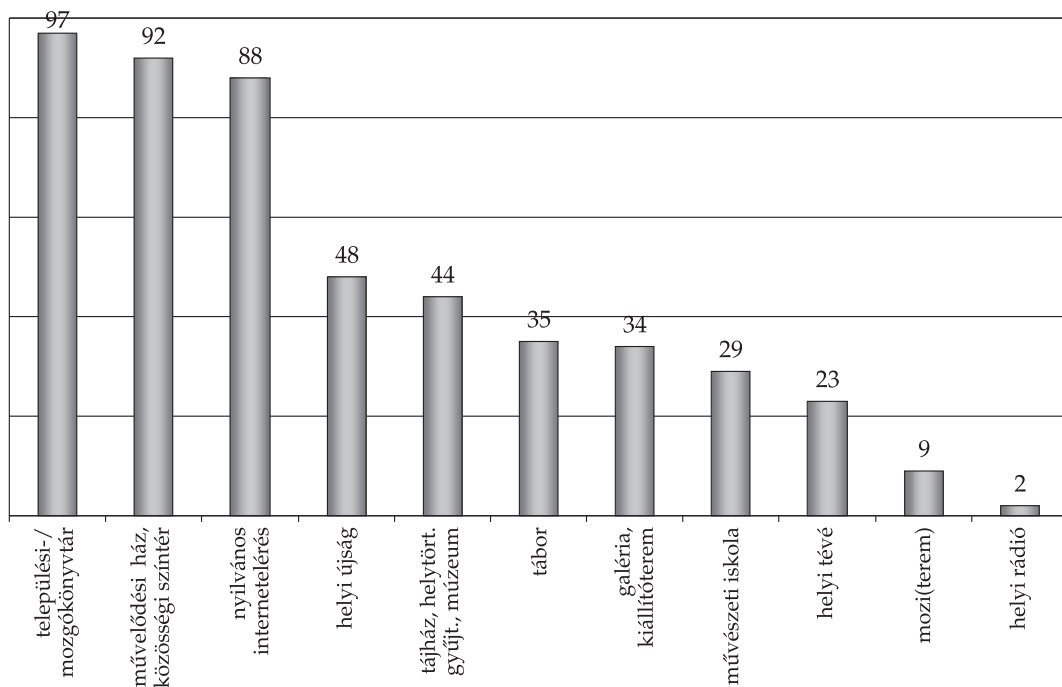
– A megkérdezettek legnagyobb arányban a tájékoztatás-helytörténeti gyűjtéményt hiányolták a településekről (18%), ezen belül is leginkább az ezer fő felettiéknél. Helyi újságot, illetve tévét a települések hetedén szeretnék (14-15%), mozit, tábor, rádiót, kiállítótermet pedig a tizedüknél.

– A kistételepülések 33%-án dolgozik közművelődési szakember (népművelő; művelődésszervező). A településnagyság szerinti különbségek igen nagyok: míg a három-ötezer fős települések 83%-án, addig az ezer fő alattiak csupán 17%-án dolgozik ilyen munkakörben valaki. A teljes munkaidőben alkalmazottakat vizsgálva még nagyobbak a különbségek (9%, ill. 72%, míg az átlag 23% volt). (2. ábra)

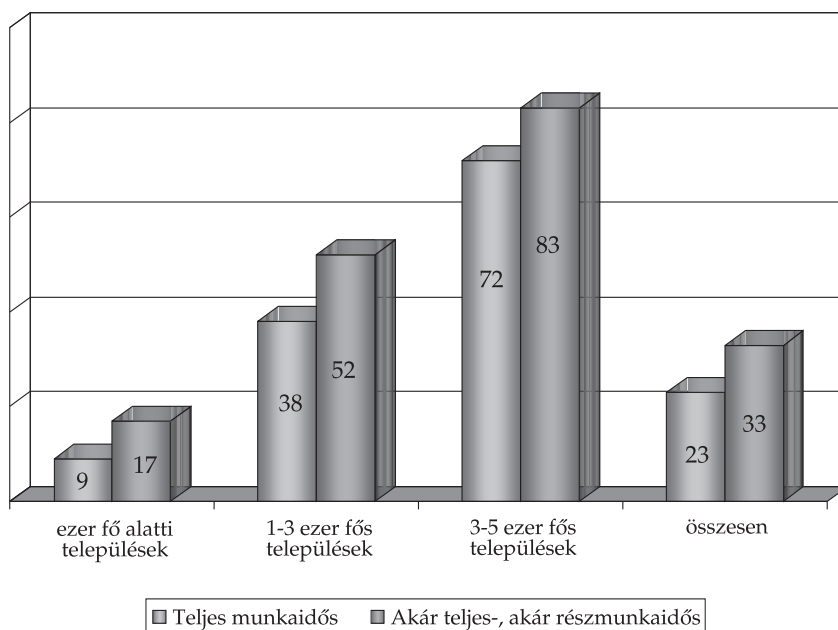
2. A közművelődési infrastruktúra és a közművelődési élet intenzitása közti összefüggés a kistételepüléseken

– Azokon a szerencsés településeken, ahol mind művelődési ház, mind szakember megadatott, akár hat-nyolcszoros látogatószámot, aktivizált lakosság-számot is el lehet érni azokhoz a hátrányosabb helyzetű településekhez képest, ahol se művelődési ház, se szakember nincs. (3. ábra)

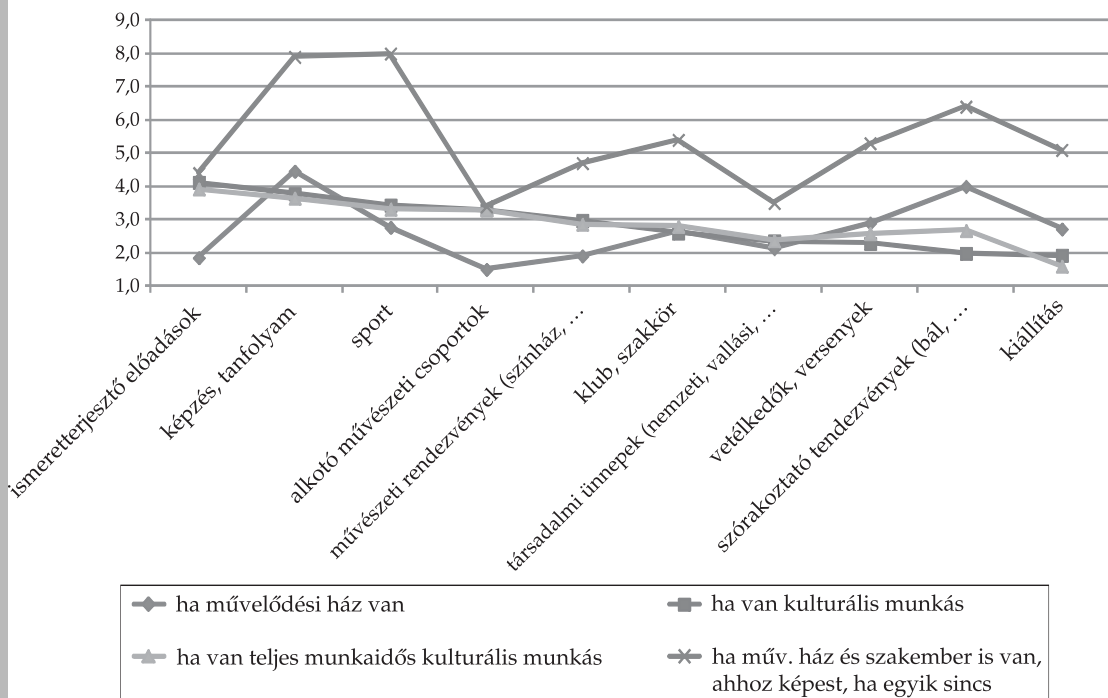
1. ábra A települések hány %-án működik...

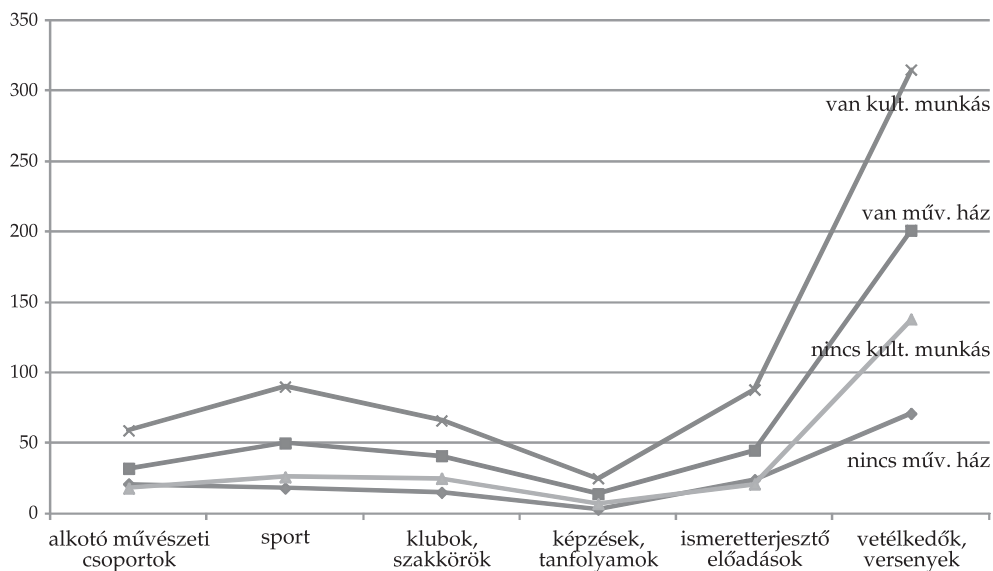
2. ábra A településen dolgozik népművelő, művelődésszervező (%)

3. ábra Hányszorosára növeli a művelődési ház megléte valamint a kulturális munkások alkalmazása a különböző eseményekre eljáró emberek létszámát? (indexek)

4. ábra Hányan vesznek részt különböző önfejlesztő programokon a közművelődési infrastruktúra függvényében az 5000 lélekszám alatti településeken (átlagos létszám)

– A legkisebb településeken tudja a legnagyobb hatást elérni a szakember alkalmazása, különösen, ha teljes munkaidőben dolgozhat.

– A legkisebb településeken a nagyobbakhoz képest a szakember alkalmazása még fontosabb, mint a művelődési ház megléte. Fontos tehát, hogy ne feledkezzünk el a „kell egy hely” kívánalma mellett a „kell egy ember” szükségességéről se! (4. ábra)

A helyi közművelődés nem önkormányzati szereplői

– A települések 87%-án működik legalább egy civil szervezet; ez az arány az ezer fő alatti településeknél 81%, míg a nagyobbaknál 96-97% volt. A kistelepüléseken átlagosan 2,2 db, az ezer-háromezer főseken 4,4 db, a három-ötezer lakosságú településeken pedig 6,7 db civil működő szervezetet találtunk.

– Tevékenységüket tekintve, a kulturális és szabadidő szervező szerveződések állnak az első helyen (52%), utánuk következik a sport és a polgárőrség-tűzvédelem (46-47%), majd a falu- és városszépítés, fejlesztés (29%). Az oktatás, az iskola-óvoda-bölcsőde támogatására a települések 25%-án szerveződött valamilyen civil közösség (bár ezek jelentős része vélhetőleg támogatás-befogadásra és nem tényleges tevékenységre létesül).

– A kvalitatív vizsgálat mélyinterjút elemezve nem találtunk jelentős különbségeket az intézményi világ kínálata és a lakossági, civil, egyházi,

egyéb szervezetek kínálata között. Amennyiben volt intézmény a településen, az szolgáltatta a hagyományos alapkínálatot anyagiak és érdeklődés függvényében. Az egyházi kezdeményezések, civilek, magánakciók színesítették, gazdagították, kiegészítették a kínálatot, és ezek pozitívan hatottak a települések kínálatára. A civilek jól reagálnak a réteg-, csoport igényekre, amelyekre a hivatalos (intézményi) szféra, energia, forrás hiányában nem tud mindig kielégítő válaszokat adni. (pl. galambtenyésztés, horgászat, crossbiciklisek, nagycsaládosok stb.)

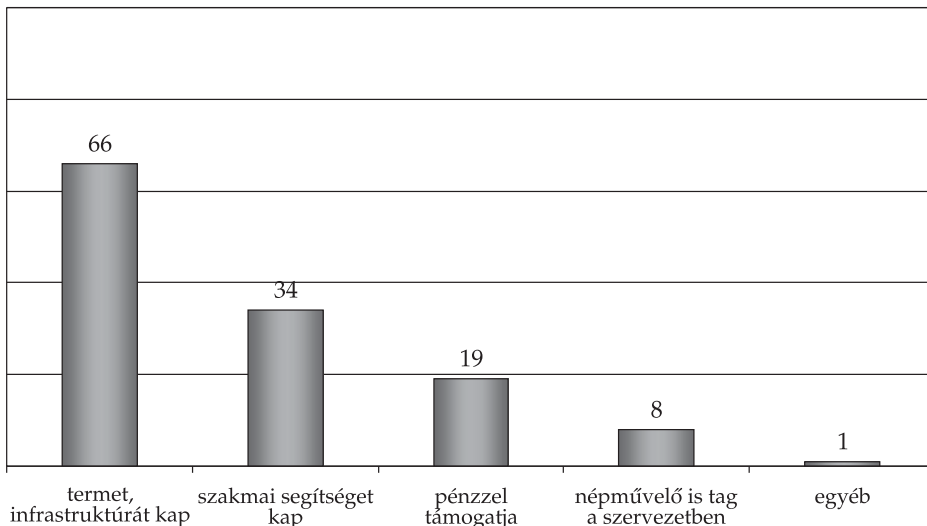
– A civil szervezetek bő fele (59%-a) áll valamilyen kapcsolatban a művelődési házzal, ahol van népművelő, ez az arány magasabb (68%). A kapcsolat leggyakoribb módja a terem-egyéb infrastruktúra biztosítása, majd a szakmai segítség, végül pedig a pénzügyi támogatás. (5. ábra)

– Az adatok azt is alátámasztják, hogy ugyan fontosak a civilszervezetek és minden más résztvevő, aki egy település kulturális, közösségi művelődését szervezi, de a művelődési házak helyet biztosító, befogadó szerepe, illetve a közművelődési szakemberek mindezen tevékenységeket koordináló, mentoráló, szervező tevékenysége nélkül csak harmada, fele lenne a kulturális- illetve a közösségi eseményekre eljárók száma¹³. (6. ábra)

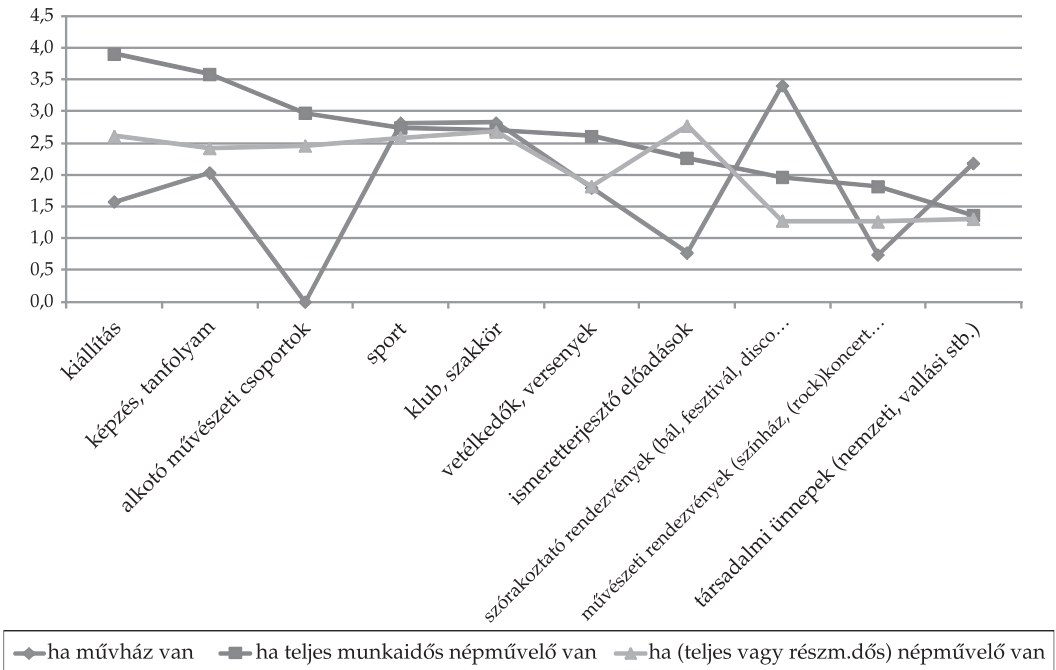
13 A korábbi kutatásaink alkalmával felvett interjúk sorában fogalmazták meg a szakmai kérdezettek, hogy olykor a civilek jelentős támogatást kapnak valamely

5. ábra Milyen segítséget kapnak a civil szervezetek a művelődési háztól? (%)

Bázis: a településen működik civil szervezet és művelődési ház

6. ábra Hányszorosára növeli a művelődési ház megléte valamint a kulturális munkások alkalmazása a különböző eseményekre eljáró emberek létszámát az 1000 fő alatti kis településeken? (indexek)

A kistételek kulturális, közművelődési, közösségfejlesztési szakember hiánya felveti a kérdést, hogy lehetne ezen a helyzeten javítani, hiszen tudjuk, s az újabb adatokkal ismét bizonyítottuk, hogy milyen fontos szerepük van a helyi szakembereknek. A kistételek önkormányzatai nagyon szegények, többségük eladósodott is, ezért nem várható el, hogy önerőből tudjanak alkalmazni (több) szakembert. Azt viszont el kellene érni a szakmának, hogy valamilyen kvóta szerint, *ha nem is minden településre egyenként, de ezer vagy kétezer főre vetítve, jusson megfelelő szakember. A különösen hátrányos helyzetű térségekbe pedig, a pozitív diszkrimináció elvén, akár több is.*

3. A tevékenység legfőbb tartalmi kérdései

E kérdéskör kapcsán több kérdést is feltettünk: melyek a települések kínálatában a fő programtípusok? Mi a fő jellemző, a rutinos programszervezés vagy az innovatív, a társadalmi-gazdasági környe-

program megszervezésére, azután a lebonyolítás, a háttér biztosítása, népszerűsítés, felügyelet az intézmény dolgozóira hárul. A program sikere, a sikerért kiérdemelt megbecsülés mégis a civil szervezetek köthető.

zetre reagáló, szocio-kulturális tevékenység? Más szóval, *programszervezés vagy problémakezelés* zajlik a kistételekben? Értelemszerűen e kérdéskör kapcsán vizsgáltuk azt is, hogy melyek a létező *főbb társadalmi-gazdasági problémák*, és ezek közül mely problémákra van válasza a közművelődésnek, valamint egyáltalán: *magá a szakma vajon feladatának tartja-e a problémakezelést?*

A legfrissebb, megjelenés alatt álló országos közművelődési statisztikát elemezve, Talata-Dudás Katalin a következő megállapításra jut:

„Az egyes művelődési formák mérésénél jelentkező módszertani és egyéb problémákat is figyelembe véve a rendezvények, a szolgáltatások, a klubok-körök tudtak szinten maradni, a művészeti csoportok iránti érdeklődés kissé még nőtt is, az ismeretátadás kötöttebb formái (oktatásképzés, ismeretterjesztő előadások) iránti viszont csökkent. A közművelődési intézmények egyre kevésbé adnak helyet külső rendezvényeknek, képzéseknek, ami az infrastruktúra terén mutatkozó lemaradás, az egyre növekvő konkurencia, s a csökkenő vásárlóerő következménye lehet.”

– A kistételek kínálatának vizsgálata is azt mutatja, hogy a közművelődési tevékenység *fő eleme* a

programszervezés; a szórakoztató rendezvények (fesztiválok, falunapok, bálók stb.) és a különböző társadalmi, nemzeti és vallási ünnepek, évfordulók megemlékezések szervezése. Ilyen programok a települések 80-90 százalékán megtalálhatóak. Az önfejlesztő alkotó művészeti csoportok, vagy a különféle érdeklődési és hobbi klubok, szakkörök megléte csak 60% körüli, nem beszélve a képzések, tanfolyamok 40%-os arányáról. A képzéseken, tanfolyamokon belül igen ritkák az oktatást pótlóak (2%), de szakmai, munkaerő-piaci képzésből sincs sok (8%); inkább a mindennapi élethez szükséges képzések domináltak (34%), ezen belül is az autózóvezetés, KRESZ (19%), a számítógépes (16%), illetve a nyelvi képzések (10%).

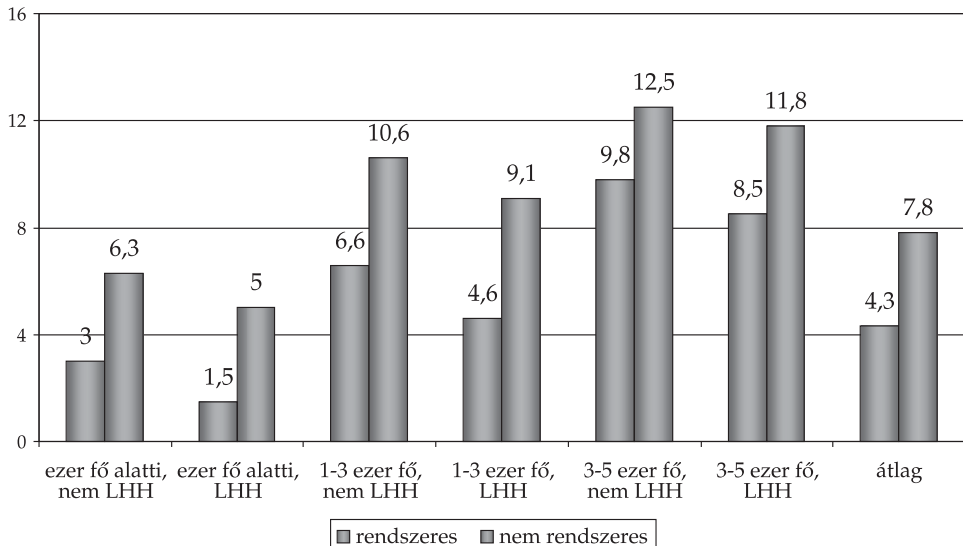
E kérdéskörnél is érvényes a „szokásos” trend, a kisebb településeken kedvezőtlenebb a helyzet, a legrosszabb ezen belül is, a leghátrányosabb helyzetű (LHH) 1000 lakosnál kisebb településeken. Ezeken a helyeken évente átlagosan 1,5 (db) rendszeres művelődési tevékenységi forma (klubok, szakkörök) van, a nem rendszeres szórakoztató rendezvényekből, társadalmi ünnepekből pedig átlagosan öt, összesen 6,5 a kulturálódási formák, események, alkalmak száma. A legjobb helyzetű 3000-5000 fő közötti nem LHH településeken ugyanezek a számok azt mutatják, hogy átlagosan 10 féle rendszeres tevékenységi forma és 13 féle szórakoztató és ünnepi rendezvény, összesen tehát 23 féle program van. A gazdasági adottságait

tekintve általában legrosszabb (1000 fő alatti LHH) és a legjobb (3000-5000 közötti nem LHH) helyzetű kistérségek között a programok kínálatában tehát közel négyszeres a különbség. (7. ábra)

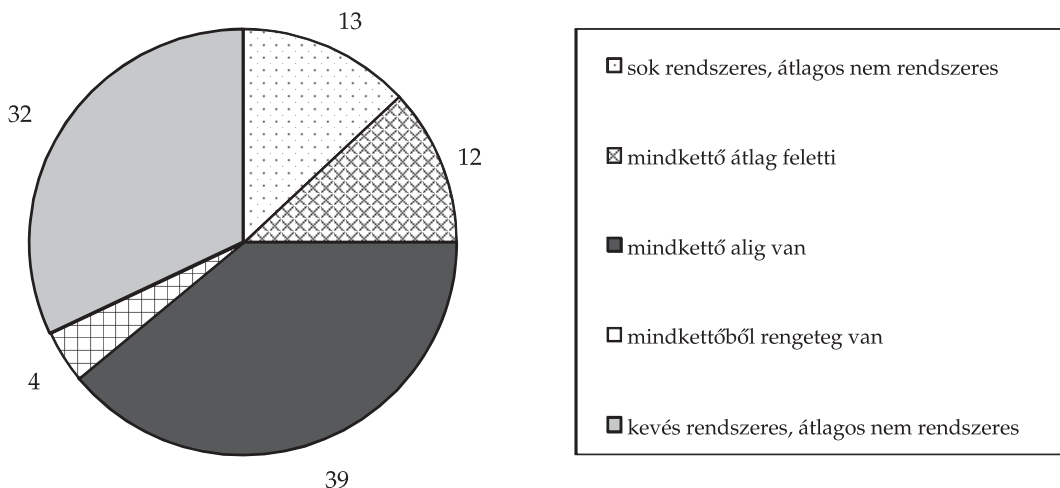
– A településekből rendszeres és nem rendszeres művelődési formák száma alapján különböző csoportokat (klasztereket) képeztünk¹⁴. A települések 40%-án mind a rendszeres összejövetelt lehetővé tevő klubok, szakkörök, mind a nem rendszeres, társadalmi ünnepek, illetve szórakozási lehetőségek (bálók, fesztiválok) száma nagyon alacsony (évente 1,5 klub/szakkör illetve 3,2 bál, ünnep). Evvel szemben a képzeletbeli skála másik végén, a településeknek mindössze 4,5%-a áll, ahol mind a rendszeres klubok és alkotó szakkörök, mind a nem rendszeres szórakozási alkalmak és társadalmi ünnepélyek éves száma az átlagnál (4,3 illetve 7,8) jóval magasabb (14, illetve 17). Ha az említett kevés számú közművelődési lehetőségeket biztosító települések 40%-hoz, még hozzáadjuk a települések további kb. 30%-át, ahol szinte csak a „kötelező” társadalmi ünnepeket tudják megtartani, akkor a közösségi művelődéssel gyakorlatilag nem rendelkező (de legalábbis nagyon-nagyon szerény kínálatú), települések aránya az 5000 főnél kisebb településeken 70%!!!! (8. ábra)

¹⁴ A klaszterek részletes leírása a kvantitatív vizsgálat eredményeit bemutató fejezetben található.

7. ábra A településen hányféle rendszeres, ill. nem rendszeres tevékenység volt az elmúlt 12 hónapban? (átlag, db)

8. ábra A települések megoszlása a rendszeres/nem rendszeres művelődési formák száma alapján (%)

– A kistelepülések közösségi művelődési tevékenységének hiánya azért is fájó, mert mint tudjuk legalább Robert Putnam társadalmi tőke és Mérei Ferenc pszichológiai fejtegetései óta, az alkotó közösségek túlmutatnak önmagukon, az együttes élmény közösséget formáló erő. Áttételesen bár, de ezt erősíti az az adatsor is, melyből az derül ki, hogy a nagyobb számú közművelődési lehetőséget biztosító településeken a közösségi élettel való elégedettség is magasabb; ahol nincs semmi, ott átlagosan 3-as osztályzatot adtak a település közösségi életével való elégedettségre, ahol pedig sok minden van, ott 3,7 osztályzatot. A két dolog természetesen valamilyest összefügg, de nem jelent okvetlenül oksági kapcsolatot, és semmiképpen nem lehet egyedüli magyarázata a művelődési alkalmak száma a közösségi élet megítélésének, az még sok minden, itt nem mért dologtól függ. Megnéztük azt is, hogy vajon ahol több program van, ott magasabb-e a faluért végzett közös akciók száma. Itt is élt az összefüggés, a legrosszabb, leginkább programhiányos település klaszterben kisebb volt a közös akciókat (faluszépítés, szemétyűjtés, parkosítás stb.) szervező települések aránya, mint az átlag feletti darabszámú rendezvényekkel, programokkal rendelkezőkben (75% versus 100%).

– A települések közösségi művelődésének szervezésében általában a rutin dominál, ritkák az innovatív programok. A rutin kétféle értelemben, hogy maguk a műsorok sem újulnak meg („A szüreti mulatságunk vagy Augusztus 20. évek óta egykaptafára megy,

ez közömbössé teszi az embereket, mindig kellene egy kicsit megújítani, hogy az emberek érdeklődését felcsigázza.”), illetve nincsenek új, izgalmas próbálkozások („Ezek a falusi kultúrházak nem a reneszánszukat élik, olyan koncepció kéne, ami ma működőképes, a 21. századi embert eléri.”) Nincs, vagy csak elvétve a – különösen a fiatalokat vonzó – infokommunikációs technikákat (ki)használó programkínálat, de ingyenes vagy kedvezményes nyelvtanfolyamok sem segítik széles körben a társadalom modernizációját. Mindkettő a társadalmi környezet kihívásaira reagáló közművelődés feladata lehetne, ha lennének hozzá megfelelő feltételek. (Ezért is sajnálatos, hogy megszűnt a Közkincs program, mivel annak keretében több helyen is készült például a helyi közösségek bevonásával értékleltár, mely internetre is felkerült, s más modern technikákkal terjesztése, iskolai tananyagba való integrálása több helyen lehetővé vált.)

Szólhatnánk arról is, hogy a környezettudatos gondolkodásmód, a természetvédelem, a fenntarthatóság kérdései, vagy evvel kapcsolatos programok (leszámítva egy-két ismeretterjesztő előadást) sem szerepelnek túl gyakran a kistelepülések közművelődési kínálatában. A megkérdezettek által említett újítások zöme a korábbi struktúrán belül marad, azaz elsősorban a szórakoztató rendezvények köre bővül, újabb fesztiválok, bálók kerülnek a kínálatba. Felmerül a kérdés, hogy vajon az újabb és újabb fesztiválok, bálók, bulik helyett vajon miért nem születnek más jellegű, újabb típusú programok? Nincs rá igény, vagy a bevált csábítása

túl nagy, hisz a szórakoztató programok sikeresek, az emberek szeretnek mulatni, együtt lenni, enni-inni, s a szomszéd falu is ezt csinálja sikeresen, utánozzuk hát. Az ilyen rendezvények megszervezése sem túl nagy kihívás, jól megy, rutinból. Vagy tán ötlet nincs elég? Vagy pénz?

Ha e két utóbbi hiányról – ötlet és pénz – lenne szó, akkor esetleg megoldás lehetne, hogy a szórakoztató rendezvények költségvetéséből kis összeget átcsoportosítva, olyan pályázatokat hirdessenek, melyek új ötletre irányulnak és a helyi lakosok által megszavazott legígéretesebbnek a megvalósításához hozzá is járulna. Külföldi példák tapasztalata mutatja, hogy már egész kis pénzösszeg is sok ötlet megvalósítását segítheti.¹⁵

4. A helyi társadalmi problémákra való reagálás, illetve a közművelődési tevékenység szocio-kulturális irányultsága

Tapasztalataink szerint megoszlik a szakma véleménye abban, hogy egyáltalán dolga-e a közművelődésben dolgozó szakembernek a helyi társadalmi problémákkal foglalkoznia. Van, aki úgy gondolja, hogy igen, és foglalkoznak is vele, van, aki szerint nem dolga, bár dolga lehetne, ha kapna hozzá megfelelő forrásokat és elegendő szakembert, és akadt olyan is, aki teljesen elutasítja a felvetést, mondván, hogy arra vannak a rokonszakmák.

A vizsgálatból a közművelődési szakemberek feladatával kapcsolatban összességében az derül ki, hogy *többségében nem tekintik a közművelődési szakemberek fontos feladatának, feladatuknak a helyi társadalmi problémákra való reagálást.*¹⁶ Legfontosabb

15 Jó példát ismerünk Lengyelországban, ahol 100 településen jött létre öntevékeny ifjúsági klub. A mozgalom civil szférából érkező vezetője, ma már komoly európai forrásokból biztosítja a fenntarthatóságot, melynek része egy kis kezdőtőke biztosítása is a klubok számára. Az egész kicsiben indult, néhány település kreatív fiataljai ötleteltek és nyertek, akkor még helyi pénzeket.

16 Megérne egy fejezetet annak elemzése is, hogy milyen változásokon ment keresztül a közművelődési szakemberek feladatértelmezése. Vercseg Ilona pl. 1985-ben a következő népművelői szereptípusokat írja le: megfelelni az irányítás aktuális elvárásainak (48,6%), a „hétköznapi kultúra” kommunikálása (12,9%), a problémák tudatosítása, egyéni életvezetésre buzdítás (11,4%), bizonyos ideológia tartalmak „bevitel”, tudatformálás (7,1%), a kultúra egy specifikus tartományának átadása (5,7%), az „ünnepi kultúra” közvetítése – örök értékek (4,3%), az alulról jövő kezdeményezések felkarolása (1 fő), a társadalmi cselekvés, beavatkozás lehetőségének keresése (2 fő), vegyes szerepértelmezések (5,7%). G. Furulyás Katalin, 2005-ben a mostanihoz hasonló

feladatnak – összhangban a megvalósuló programok típusával – az ünnepi alkalmak teremtése mellett, a hagyományörzést, a magas kultúra közvetítését, a közösségek, csoportok támogatását, s az aktív, cselekvő állampolgári attitűd kialakítását tekintik. A szociális feladatok, a felzárkóztatás, foglalkozás a társadalom peremére szorultakkal, a munkanélküliekkel, általában a reintegráció segítése, felnőttképzések, átképzések szervezése, valamint a romakérdés kezelése csak közepes fontosságot kapott. A közművelődés tehát *mérsékleten érzékeny a társadalmi problémákra*, pontosabban lehet, hogy érzékeny, de tenni keveset tesz, vagy keveset tud tenni.¹⁷

Mint egyik kollégánk az interjúk összegzésénél megjegyezte: *„Szakmai felkészültségük és gyakorlatuk alapján többet várhatnánk el tőlük, de nem ismerik fel a szerepüket, mozgásterüket. Ez alól valójában csak a képzések jelentenek üde kivételt, hiszen itt a munkába állás esélyét növelő tevékenységről van szó. Az látszik, hogy amire külső (pályázati, megyei stb.) impulzust kapnak, azt örömmel, sikeresen végzik.”*

Erősebb társadalmi érzékenység jellemző a nagyon hátrányos helyzetű, sokszor nagy arányú képzetlen és cigány népességgel rendelkező településekre, ahol nem lehet megkerülni a problémát, és sok felzárkóztatást célzó pályázat is van. (Érdemes lesz megvizsgálni, hogy a TÁMOP támogatások, pl. az „Építő közösségek” program azon kiírásai, amelyek ilyen irányban célzottak, milyen hatással, milyen településeken valósultak meg.) A kistérségeken végzett vizsgálatunkból az derül ki, hogy ott, ahol a cigányság aránya eléri legalább a 20%-ot, már fontos problémaként és a közművelődési szakember feladatába is beletartozóként értelmezik a társadalmi felzárkóztatás segítségét.

Az más kérdés, hogy mennyire áll rendelkezésre az ehhez szükséges anyagi és humán erőforrás, kérdéssora, vagy a szakfelügyeleti jelentések értékelése a hétféle feladatelem ellátásáról egyaránt azt mutatja, hogy nincs a legfontosabb feladatok között a helyi társadalmi adottságokra való reagálás, ugyanakkor az is valószínű, hogy az érzékenység nőtt; igaz, a problémák súlya is. Mélyebb elemzést igényel a változás nyomon követése.

17 Találkoztunk a vizsgálat során olyan önkormányzattal például, amelyik nem támogatta azt a pályázatot, ami hátrányos helyzetű rétegeknek szolgáltatott volna programot. A mögöttes okot nem tudjuk, de biztos, hogy valamilyen megfogalmazott vagy látens preferencia alapján mindig dönteni kell az önkormányzatnak, hogy mit támogat, hiszen mindent nem tud. Itt ismét a személyes preferenciák fontosságára gyanakodhatunk, mely helyi politikai beágyazottsága miatt ez esetben éppen csorbította a közművelődés felzárkóztató szándékát.

Mennyire fontos a népművelő munkája során: (1-5 osztályzatok átlagai, ahol van közművelődési szakember)

Romák aránya a megkérdezett szerint	nincs roma (N=50)	10% alatt (N=51)	10-20% (N=36)	21-50% (N=21)
A hagyományok őrzése, átadása	4,8	4,8	4,6	4,9
Közösségek, csoportok támogatása, működtetése	4,7	4,7	4,6	4,8
Ünnepi alkalmakat teremteni	4,8	4,8	4,7	4,7
A magas kultúra közvetítése, minél több ember számára	4,8	4,8	4,5	4,7
Az aktív-cselekvő-felelős polgári attitűd kialakítása minél több emberben a településen	4,5	4,7	4,4	4,7
Fejlesztési projektek indítása vagy ezekbe való bekapcsolódása	4,4	4,4	4,2	4,6
Szociális feladatok, felzárkóztatás, foglalkozás a társadalom peremére szorultakkal	3,6	3,8	4,0	4,5
A sokoldalú kommunikáció segítése (fax, internet, e-mail)	4,5	4,4	4,3	4,5
Foglalkozni a romakérdéssel	2,5	3,1	3,3	4,3
Foglalkozás a munkanélküliekkel, a reintegráció segítése	3,4	3,4	3,8	4,2
Szolgáltatások (vásárok, bemutatók)	4,2	4,1	4,4	4,2
Felnőttképzés, átképzések	3,3	3,5	3,5	3,9

érthetőbben: a pénz, és ha van még egyáltalán, akkor a problémákra érzékeny, azokat kezelni tudó szakember.

A szakemberképzés nincs felkészülve a problémakezelés gyakorlati módjának oktatására, a szükségességét sem hangsúlyozza eléggé, és általában a társadalmi környezet, és sokszor a munkáltató sem azt várja el, hogy a hátrányos helyzetű csoportok szerepeljenek a közművelődés célcsoportjai között.¹⁸ Nem csoda tehát, ha azt tapasztaltuk a vizsgálatunk során, hogy a konszolidáltabb, viszonylag jobb helyzetű településeken általában

18 G. Furulyás Katalin: Egyedül a „kisvilágban” (Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, 2007) c. tanulmányában bővebben foglalkozik e kérdéskörrel. Véleménye szerint a kulturális szakemberek igen erősen függnek a fenntartóktól, az önkormányzatoktól, illetve a polgármesterektől, képviselőtestületektől. Mivel a képviselőtestület szabja meg az intézmény éves költségvetését, a polgármester pedig a helyi intézmények vezetőinek munkáltatója, értelemszerű, hogy valamilyen mértékben alkalmazkodniuk kell a vezetőknek, alkalmazottnak az elvárásokhoz. Az elvárások pedig nem a szociális, felzárkóztató, ismeretterjesztő tevékenységeket fogalmazzák meg, sokkal inkább az ünnepi rendezvényeket, nagyrendezvényeket, falunapokat, népszórakoztató programokat.

nem foglalkoznak kiemelten a nehezebben elérhető, nehezebben aktivizálható csoportokkal, például a munkanélküliekkel, a képzetlenekkel, a többszörösen hátrányos helyzetűekkel. Ilyen feltételek mellett a kistélepléseken, a közművelődés egyenlőtlenségét enyhítő szerepe meglehetősen korlátozottan tud csak megvalósulni.

– A programkínálat irányultsága, szerkezete, minősége sokszor összefügg a közművelődési szakember és a polgármester érdeklődési körével. A mélyinterjú terepmunka során láttunk olyan települést, ahol a polgármester és a művelődési ház vezetője erősen vonzódtak a fafaragáshoz, maguk is a népművészet mesterei voltak. Ez meg is látszott a településen, sok fából készült szobor, tájékoztató tábla, szép padok javítják a falu összképét, melyek többsége a helyi nyári alkotó táborokban és szakörökön a művészekkel közösen készül. Ahol a gombászás iránt érdeklődik a művelődésért felelős szakember, ott gombafajtákról lesznek előadások, illetve gombatermesztéssel kapcsolatos tanfolyam indul, ahol a hagyományörzés, a néptánc a fontos a helyi népművelőnek, ott a programokban is valószínűleg túlsúlyban lesz ez a fajta kínálat. Ha pedig fiatal, akkor talán nagyobb az esély az újításokra, pl. a környezettudatosság beépítésére, az IT tech-

nikák figyelembevételére is. Ezeket az irányultságokat ugyan nehéz „statistikailag” is bizonyítani, de a véleményünk alapján nem túl merész állítás, hogy *van összefüggés a közművelődési szakemberek és a polgármesterek személyes érdeklődése valamint a helyi programkínálat egyes elemei között.*

– *A legfőbb társadalmi probléma minden településen, függetlenül a méretétől és földrajzi elhelyezkedésétől a munkanélküliség, és főképp ehhez kapcsolódóan a megélhetési gondok, az elszegényedés. A vizsgált települések 70%-a küzd ezzel a problémával.*

A munkaerőpiacra való visszakerülést segítő programok, szolgáltatások között fontos a különféle képzések, tanfolyamok megléte és elérhetősége. Ilyenek a legkisebb településeknek mindössze egyegyedében vannak, de az eggyel nagyobb léptékű 1000-3000 lélekszámúaknak is csak felében, az összes vizsgált maximum 5000 lakosú települések 40%-ban. Ha a helyben elérhető különböző információs lehetőségeket vizsgáljuk, akkor kiderül, hogy a kistelepülések 60%-ban lehet álláslehetőségekről szóló információhoz hozzájutni, s felében (51%) lehet képzési lehetőségekről tájékozódni, 43%-ban pedig elérhető álláskeresési tanácsadás. A legkisebb településeken a legrosszabb ez esetben is a helyzet, nekik kell a legtöbb energiát befektetni ahhoz, hogy – ha álláshoz nem is – de legalább megfelelő információkhoz jussanak.

Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a közművelődési országos statisztika szerint a közművelődési szervezetek tevékenységének igen fontos részét teszi ki a felnőttoktatási tanácsadás, a munkaügyi tájékoztató szolgálat, az ingyenes jogi tanácsadás, az informatikai tanácsadás mellett, a helyi szakemberek segítő tevékenysége is, amikor a lakosok ügyes-bajos dolgainak elintézésében (pl.: segélyigénylés, önéletrajz elkészítése, közüzemi problémák esetén hivatalos levelek fogalmazása, telefonok, adatok keresése, hirdetések feladása, munkakeresés, iskolakeresés stb.) segídeknek. – A kistelepülések közel felén az *előregedés és a fiatalok elvándorlása* következtében elnéptelenednek a falvak; az 1000 főnél kisebb települések 60%-ában, a valamivel nagyobb (1000-3000 fős) települések 40%-ában nagy gondot jelent az *előregedés* illetve az ebből fakadó további problémák. A legkisebb falvak 30%-a még az elzártsággal is küzd (utak hiánya, rossz állapot).

Az *időseknek* viszonylag jól szolgálat a közművelődés: a kistelepülések felén (49%) működnek nyugdíjas klubok, de a főleg időseket tömörítő hagyományörző és népművészeti amatőr csoportok is hasonló arányban (47%) találhatóak. Sok ez vagy

kevés? A másik két fontos célcsoporthoz (fiatalok, szegények) képest sok, ahhoz képest pedig, ami még lehetne, hogy jobban, intenzívebben be kellene vonni a helyi társadalom életébe az időseket, ahhoz képest pedig kevés. (A nálunk fejlettebb társadalmakban az időskori tanulás, az önkéntesség és a hobbi tevékenység is elterjedtebb.¹⁹)

Az *ifjúsággal* való foglalkozás, számukra megfelelő kínálat biztosítása sok helyen jelent problémát. A probléma kezelését nehezíti, hogy nem helyben tanulnak, hogy nehezen tudják őket összefogni, alacsony az önszerveződési képességük, és vezéregyéniséget, saját „programfelelős” vezetőt sem könnyű körükben találni.

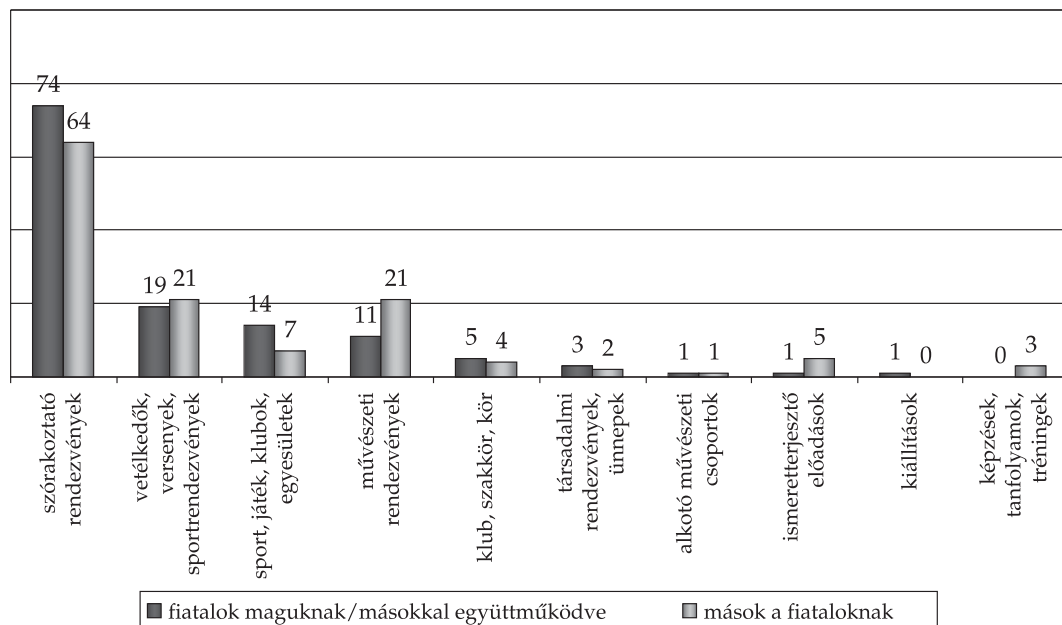
A településeknek mindössze egyötödén működnek ifjúsági klubok. A fiatalok igényét elsősorban bulizási alkalmak teremtésével gondolják kielégíteni, de diszko is csak a települések kevesebb, mint 10%-án van. (Ennek csak részben oka, hogy olykor az is előfordul, hogy ha kapnak saját klubhelyiséget, azt nem tartják rendben, olykor tönkre is teszik, ezért büntetésként megvonják tőlük a helyiség használati jogát.) *A fiatalok számára a kistelepüléseken nem kínál a közművelődés megfelelő programokat, aminek sokszor az is oka, hogy maguk a fiatalok sem tudják, mit szeretnének kezdeni magukkal, pontosabban, ők sem látnak túl a bulizás szükségességén.* (9. ábra)

– A társadalmi problémák további megjelenési formái a *képzetlenek nagy aránya, a cigány-nem cigány lakosok együttélésének problémái, valamint a közbiztonság hiánya*. Ezek a kistelepülések 40%-án jelentenek súlyos vagy közepes problémát (ebből minden ötödik, hatodik kistelepülésen súlyos gondként vannak jelen). *A romák felzárkóztatása, a helyi társadalomba való integrálása a közművelődés számára is óriási kihívást jelent. Kettősség jellemző, egyrészt elvileg legalábbis, nyitott számukra minden program* (ami bár természetes kéne legyen, de a mai társadalmi körülmények között, már ez is nagy szó), másrészt erőfeszítések történnek arra, hogy ahol igény és megfelelő számú cigány népesség él, *saját kulturális igényeiknek megfelelő és szokásaikat figyelembevevő közösségi házak is működjenek.*

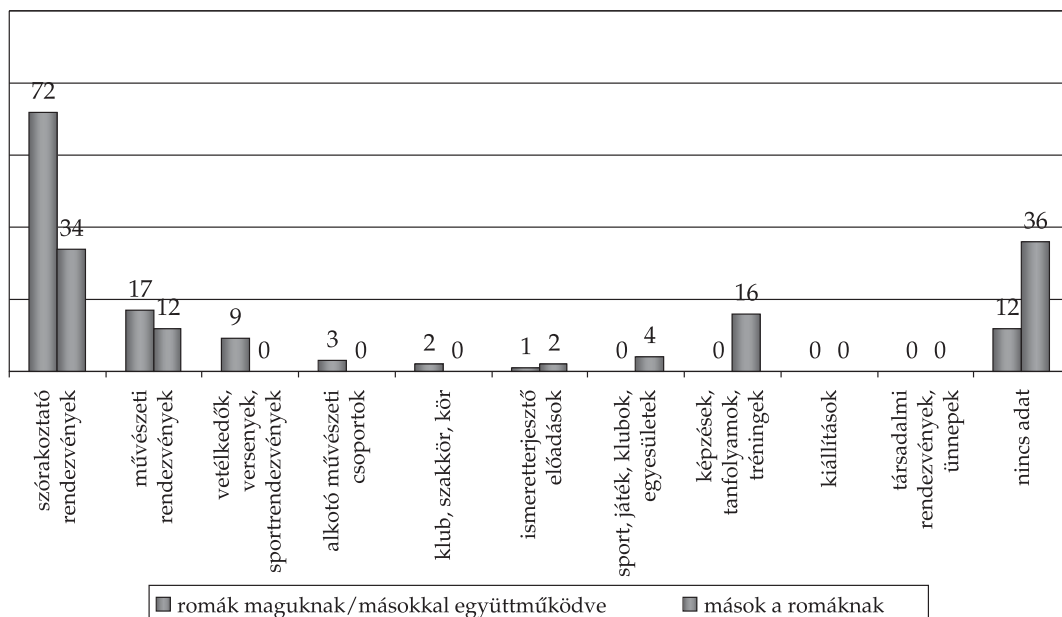
Azokon a kistelepüléseken, ahol a romák aránya eléri legalább a 10%-ot, kb. az *egyharmadában szerveznek maguknak* (sokszor a cigány önkormányzatok) a romák valamilyen programot. Többségében (70%) ugyan ilyenkor is a *szórakoztató rendez-*

19 Hunyadi Zsuzsanna: Találkozások a kultúrával 1., A művelődési házak közönsége, helye, szerepe a kulturális fogyasztásban (Magyar Művelődési Intézet, MTA Szociológiai Kutató Intézet, 2004.43.o.)

9. ábra Milyen programokat/rendezvényeket szerveznek a fiatalok maguknak / mások a fiataloknak? (%)

10. ábra Milyen programokat/rendezvényeket szerveznek a romák maguknak / mások a romáknak? (%) Bázis: ahol legalább 10% a romák aránya

vényeket preferálják, de azért 20%-ban megjelenik a művészeti rendezvények, illetve az alkotó művészeti csoportok szervezése is. (10. ábra)

Nemcsak a közoktatás, hanem a közművelődés kapcsán is felmerül a *szegregáció vagy integráció kérdése, együtt mindenkinek vagy külön a romáknak?* Úgy véljük, hogy azokon a településeken, mikrotérségekben, ahol magas a cigány népesség aránya (és aktív a kulturális élete), mindenképpen *kívánatos lenne roma párhuzamos közművelődési intézmények létrehozása és működtetése.* Természetesen nem párhuzamos intézmények kreálását szorgalmazzuk, és nem a külső nyomásra létrejövő szegregációt, hanem a saját ünnepekre, rendezvények megtartására, felnőttképzésre stb. szerveződő közösségek jogos igényének kielégítését a *kisebbségi kulturális autonómia* kiteljesedése jegyében.

– A kistelepülések *egyegyedén súlyos, további bő egyharmadán közepes problémaként említették az irigységet, a széthúzást, az összefogás hiányát.* A széthúzás, az összefogás hiánya sokféle formában jelenik meg (területi, vallási, etnikai, politikai, generációk közötti, stb.). Ezek nehezen orvosolható, régóta velünk élő problémák. Az aktív közösségi élet, a faluért végzett közös munka, a közösségfejlesztés különféle akciói a széthúzás ellen hatnak, különösen akkor, ha tudatos törekvés van az egymás mellett élő, az egymást sokszor bizalmatlan gyanakvással figyelő különböző lakossági csoportok, rétegek bevonására.

A terepmunka során találtunk egy-egy szép példát arra is, hogy összefogással, tudatos, aktív állampolgárként, fontos közösségi célok is megvalósíthatóak (egyik településen például sikerült újabb vasúti megállóhelyeket kiharcolni).

A *széthúzás problémáján a közösségfejlesztői tevékenység erősítésével, illetve civil kezdeményezések serkentésével* vagy a már meglévők működésének felkarolásával lehetne segíteni. *Új formák keresése* is fontos lenne; például olyan célzott pályázatok hirdetése, amelyek kifejezetten a *generációk közötti, vagy a betelepülők és az őslakosok közötti, illetve bármely más csoportok együttműködését* kívánja meg. Ilyen *pályázatokat a helyi közművelődésben dolgozók* is hirdethetnének. Ha nincs is pénz a nyertes pályázatok támogatásához, olyan jutalmakban lehetne gondolkodni, melyek a helyiek számára valamilyen értéket és egyben motivációt is jelentenek az együttműködésre. (pl. a fiatalok megtervezik, az idősek megvalósítják a valamit, vagy a fiatalok készítenek filmet, mobilon vagy videón az idősekről,

a kihalóban lévő mesterségekről, tapasztalataikról stb., amit akár iskolákban is lehetne pályaválasztáskor bemutatni. Különösen most, amikor egyre több településen kényszerülnek önellátó életmódra, nagy szükség lesz még a régi mezőgazdasági ismeretek visszatanulására! Vagy a betelepültek kirándulást szerveznek az őslakosoknak a költözésük előtti lakóhelyre, vagy megkeresik a közös szokásokat, *“én így csinálom, és te hogy?”* stb., lényeg, hogy a *pályázatokon sok ötlet születhet, s a legjobbakat igyekezzenek valahogy megvalósítani.*) A bevált, jó ötleteket pedig érdemes lesz *országosan is terjeszteni.*

Korábbi kutatásaink, tapasztalatunk és a jelenlegi, kistelepüléseken készített mélyinterjúk valamint a kvantitatív kérdőíves vizsgálat alapján, *összefoglaltuk, hogy mitől függ, illetve mi kell ahhoz, hogy egy településen reagáljanak a helyi társadalmi problémákra:*

- kell egy ember, általában helyi lakos (polgármester, vagy más szakember), aki – a helyi közösség számára is mintaadóan – megérti a probléma súlyát, fontosságát, és aki kellően érzékeny, jóindulatú, toleráns és legfőképp kitartóan tette kész
- együttműködő és/vagy kezdeményező helyi közösség, aktív civil élet
- sikeres hálózatos működés, ahol a rokon szakmák (szociális, egészségügyi, pedagógiai stb.) képviselői is aktívak, és
- ha dolgoznak a településen közművelődésben szakemberek, akkor híd szerepet is betöltenek a hivatalok és a civilek között
- (a program szervezésén túli) szakértelem, és/vagy olyan külső szervezet, vagy program jelenléte, működése, akik biztosítani tudják a szükséges szakértelmet (pl. Máltai Szeretet Szolgálat, Biztos Kezdet Program, Tehetséggondozás, Tanodák, Köztámháló stb.)
- kellene pályázati lehetőségek, és kell ezek ismerete, sokféle információ, tájékozott ismerősök, kapcsolatok, valamint az általában megkívánt önrész mellett, a projektek menedzseléséhez elegendő humántőke kapacitás
- országos kulturális politikai vezetés, hatásos, hiteles, felelős, kezdeményezésekkel

5. *Kinek szolgált a közművelődés? Mindenkinek, a polgárosodó középrétegeknek, a leszakadt rétegeknek?*

– Mint korábban bemutattuk a kistelepülések közösségi művelődésének fő gerincét az ünnepek, a *szórakoztatás* adja. Ezekben az eseményekben a legnagyobb a közönség, ebben az értelemben tehát *mindenkinek szolgált.* A szórakoztató rendezvé-

SZÍN

nyek (fesztiválok, bálók, falunapok stb.) sokszor a szomszéd települések lakosait is vonzzák, a kevés helyi esemény megmozgatja az egész környéket, így jöhet ki a következő táblázat 150% körüli értéke. A kistérségeken a társadalmi rendezvényekre (nemzeti ünnepek) és ünnepekre (karácsony, mikulás, húsvét stb.) is szinte az egész lakosság ellátogat. A nagyobb falvakra ez már kevésbé mondható el, a néhány ezer fős településeken a lakosoknak már csak 40-50%-a látogatja ezeket a rendezvényeket. A kiállítások közönsége 40% körüli a kisebb településeken, de egy 3-5 ezer fős nagyobb faluban már csak 20%. A művészeti rendezvények (színház, többségében könnyűzenei koncertek) a települések lakóinak 15-20%-át vonzzák.

Az eddig bemutatott programok a művelődés passzív formái. Változik a kép, ha az aktivitást is igénylő formákat nézzük: a különböző alkotó művészeti csoportokban, a sport és egyéb klubokban, szakkörökben a lakosság 3-5%-a vesz részt, a képzéseken, tanfolyamokon ennél is kevesebb, csak 1-2%. A mindennapi élethez ismereteket nyújtó hasznos tudás, valamint a tudományos érdekességekről szóló ismeretterjesztő előadások iránt is 4-5%-os az érdeklődés. A kvalitatív vizsgálat részeként készített mélyinterjúkban gyakran jelezték a kérdezetek, hogy sokszor ugyanazok az emberek járnak mindenhol, tehát a táblázatban az egyes művelődési formáknál szereplő arányokat nem érdemes összeadni. Mint ahogy interjúalanyaink elmondták, egy-egy településen 50-100 ember az aktív, sokat nyüzsgő és sokféle dolog iránt érdeklő-

dók száma, de jó esetben, nagyobb rendezvényekre mozgósítható többszáz ember is. Ezek a becslések nagyjából egybe is esnek a kvantitatív vizsgálat eredményeivel: egy 3-5 ezres település 2-3%-a 100 fő körül van, ugyanez egy 1000 fő alatti településen 4-5%, ami 40-50 körüli embert jelent. Ugyanez a számítási mód a nagyrendezvények több száz, vagy ezer körüli közönség számát adja.

A lakosság részéről szintén aktivitást igénylő programok közül a versenyek, a vetélkedők 10-30%-os közönséget vonzanak. Ezek zöme a sportrendezvényeket (főleg focit) jelenti, ahol kevesebb az aktív sportoló, mint a passzív néző.

Összességében az mondható el, hogy az embereket a passzív időtöltés, az aktivitást, az alkotó részvételt nem kívánó programok jobban vonzzák, ezekkel könnyebben mozgósíthatóak, mint az öntevékeny, önmegvalósító, önkifejező, valamint mindenféle készséget fejlesztő programok.

– A személyiséget fejlesztő, alkotó művészeti körök, klubok zömében a képzettebb csoportokat érik el, a magasabb társadalmi státuszú emberek jobban bevonhatóak, aktívabbak. Az ismeretterjesztés, a képzési programok, tanfolyamok résztvevői sem mindig a legrászorultabbak közül kerülnek ki (bár erre vonatkozóan csak régebbi, 2003-as adataink vannak²⁰, s valószínű, hogy az azóta sok, épp a munkanélküliekre irányult, célzott felnőttképzési pályázat²¹

20 Hunyadi Zsuzsanna: Találkozások...

21 Külön elemzés tárgya lehetne a 35 milliárdnyi strukturális fejlesztési alap hasznosulása. A hátrányos helyzetűek művelődési jellegű segítségét, képzését,

A település lakosságának hány %-át érik el az egyes művelődési formák?

Bázis: összes település

	ezer fő alatt	1-3 ezer fő	3-5 ezer fő	összesen
Alkotó művészeti csoportok	4,3	2,7	2,5	3,7
Sport, játék klubok, egyesületek	5,8	4,4	4,0	5,2
Egyéb klub, szakkör, kör	4,7	3,4	2,9	4,2
Képzések, tanfolyamok, tréningek	1,5	1,1	1,2	1,4
Ismeretterjesztő előadások	5,3	3,8	3,7	4,7
Kiállítások	42,0	43,5	19,6	40,9
Művészeti rendezvények	21,1	15,9	16,9	19,1
Szórakoztató rendezvények	153,2	157,2	92,7	150,1
Társadalmi rendezvények, ünnepek	104,5	51,8	36,9	82,3
Vetélkedők, versenyek, sportrendezvények	32,3	19,0	9,1	26,3

miatt, egy frissebb, a lakosság körében végzett adatfelvétel, valamelyest jobb képet mutatna.)

Tipikusnak mondható ismét egy összefoglaló mondat az egyik nagyobb településről szóló összegzésből:

„Ezen a településen van egy viszonylag széles értelmiségi, és aktív réteg, amelyik nem akar lemondani a közösségi élet, a közös szórakozás, művelődés lehetőségéről és ehhez részben a művelődési ház, könyvtár, részben a saját erejéből lehetőségeket teremt. A többiek, a lakosság döntő része eseti, alkalmoszerű kultúra-fogyasztó.”

– Talán az egyik legnagyobb hiányossága a szakmának, hogy ha még van is arra energiája, hogy az elesettebbeknek is szolgáltatson, arra már kevésbé jut elegendő figyelem és főleg kapacitás, hogy megfelelő reklám és marketing tevékenységet is végezzen, annak érdekében, hogy minél többen, köztük minél több rászoruló ellátogasson a programokra, különösen a számukra is fejlődést hozó, alkotó aktivitást igénylő programokra. Többféle kutatásból kiderült már, hogy az emberek mozgósításakor nagyon fontos a személyesség²².

Azt nem várhatjuk el a közművelődési szakemberektől (ahol vannak egyáltalán ilyenek), hogy mindenkihez egyenként odamenjenek, és személyesen invitálják őket a különböző programokra, de jó lenne, ha elterjednének olyan technikák és módszerek, melyek ezt kiváltják, s nem csak a helyi szövegű vagy az önkormányzat hirdetőtábláján elhelyezett szórólap lenne a legfőbb helyi reklám csatorna. A mozgósításhoz esetleg lehetne más területek szakembereit is segítségül hívni, hiszen sok településen fejlett a szociális ellátórendszer; a családgondozói-, a védőnői hálózat, az időseket felkereső segítő szolgálat tagjai, vagy a falugondnokok személyesen is találkoznak a rászorulókkal. Többségük biztos nem zárkózna el a programokkal kapcsolatos szóbeli tájékoztatástól sem. Így olyan csoportokhoz is el lehetne jutni, akik nem járnak a rendezvényekre, így véleményüket sem tudják elmondani.

6. Milyen feltételek mellett lenne a kulturális és a közösségi élet aktívabb a kistelepüléseken, illetve „Ha lenne elegendő pénze és szakembere a településnek, mit fejlesztene, milyen programokat szervezne, mit

csinálna másképp a kulturális, közösségi élet javításáért?”

– *Ha nőne az anyagi biztonság:* leginkább a létbiztonság növekedésére lenne szükség. Amíg a legalapvetőbb dolgok nincsenek rendjén az egyének, családok szintjén, nem várható, hogy a görcsös megélhetési küzdelmen túl, bármire is kaphatóak legyenek. Korábbi kutatások adatfelvételei is sok esetben utaltak a pénzhiányra, mint okra, ami miatt nem elég aktív a településeken a közösségi-, kulturális élet. Többnyire eddig azonban a közpénzek: állami, önkormányzati pénzek hiányát emelték ki, ebben a vizsgálatban új elem, hogy a magán erőforrások végtelen gyengülését (is) hangsúlyozták a kérdezettek.

– *Ha megváltozna a szemléletmód,* ha megszűnne, csökkenne a széthúzás, irigykedés, ellenségeskedés. Ezt közösségfejlesztés tudná segíteni; 13% a közösségformálásban, a nagyobb összefogásban, az emberek összehozásában, közösségek (köztük kiemelten fiataloké) létrehozásában és támogatásában, illetve a már meglévő civilek közötti kommunikáció erősítésében látná a javulás egyik lehetséges módját.²³

Több interjúban említették az aktivitás és a közösségi élet legnagyobb ellenségének a televíziót; kínálatának silánysága miatt az előtte eltöltött rengeteg idő is haszontalan.

– *Ha másmilyen lenne a népesség összetétele,* több helyben dolgozó, több fiatal és értelmiségi lenne a kistelepüléseken. A kistelepülések aktív és munkát találó, hadra fogható java gyakran távol van. Az otthon, a földeken (is) dolgozók évi munkaidejének meghatározott része lekötött, a mezőgazdasági és kerti munkák miatt tavasztól ősziig alig érhetőek el az emberek. A diákság, ifjúság a közeli városokban, távolabbi megyeszékhelyeken, esetleg külföldön tanul. A települések által szárnyra bocsátott értelmiségiek ritkán térnek vissza a településekre, így tudásuk, kapcsolati tőkéjük nem a településen hasznosul. Hiányoznak a hiteles vezéregyéniségek is, és találtak néhány olyan települést, ahol a vezetőségen belüli személyes konfliktusok még tovább rontják ezt az eléggé kilátástalan helyzetet.

– *Az infrastruktúrát* fejlesztené a megkérdezettek egyharmada (36%), más és jobb programokat pedig

főzárkóztatását számos TÁMOP, TIOP támogatás segíti, a drámapedagógiai fejlesztések, a vidékfejlesztés keretében a művelődési házak felújítása, de idetartoznak a múzeumi és könyvtári fejlesztések bizonyos elemei is. 22 pl. az évenként ismétlődő, az Állampolgári Részvétel Hete kapcsán Péterfi Ferenc vezetésével az MMIKL és a Közösségfejlesztők közösen végzett kutatásai

23 Koncz Gábort idézem ismét: „Persze kiderült a nagy ellentmondás: a közösségi művelődéshez közösségek kellene. Ha nem ezek akarnak együtt művelődni (pl. azért, mert nincsenek), akkor megteremteni, létrehozni őket csak kivételes társadalmi mozgások (pl. táncház mozgalom), kivételes ötletek (pl. férfi főzőkör) vagy régóta jól bevált tevékenységekhez kötődő formák (pl. bélyegkör, galambtenyésztk stb.) segítségével lehet.”

kétharmaduk (64%) szervezne. A sokszor unalmas, semmitmondó, sőt inkább szegényes terek; a többnyire szegényes programkínálat nem tudja a meglehetősen fásult, napi megélhetésért folyó küzdelemben elcsigázott emberek igényét felkelteni, ha van egyáltalán igényük bármilyen programra. *A legjobb helyzetű települések még többet, még jobbat akarnak, főleg több programot és jobb infrastruktúrát, a rosszabbak és legrosszabbak már akarni sem tudnak vagy mernek.* Talán azért sem, mert mindaddig, *míg nem változik meg a gondolkodásmód* (amire a legrosszabb helyzetű település csoportban van a legnagyobb igény) addig a fejlesztéseket is feleslegesnek tartják a válaszolók.

A programok fejlesztésénél a legtöbb „szavazatot” a szórakoztató rendezvények kapták (14%). Második helyezett a fiatalok számára több és színesebb rendezvény igénye 11%-kal. A többi ötlet (neves előadók, együttesek, énekesek, celebek meghívása, ismeretterjesztő előadások (felvilágosítás, drog-megelőzés, egészségvédelem, művészeti), képzések, tanfolyamok, hagyományok ápolása, őrzése, nemzeti értékek mentése, kiállítások, kirándulások, zenés rendezvények, koncertek, sportprogramok stb.) egyenkénti 2-6%-os említéséből adódott végül is össze a programkínálatot bővíteni kívánók kétharmados aránya.

Figyelemre méltó, *hogy a hátrányos helyzetűeknek szóló programok fejlesztésének szükségességét összesen két településen említették.* És nem azért, mert csak két helyen lenne szükség rá, hanem inkább azt jelzi, hogy mennyire *nincs* a gondolkodás középpontjában az *elesettek segítése.*

– Érdekes lenne ezeket a szakemberek által megfogalmazott fejlesztési igényeket összevetni a lakosság igényeivel. (Valószínű, hogy nagy eltérés

nem lenne, hiszen emlékezzünk, akikkel kapcsolatban – a cigányok és a fiatalok – megkérdeztük, hogy milyen programokat szerveztek maguknak, mindkét csoportnál a szórakoztató rendezvények vitték el a pálmát.) Nagyon kevés helyen, a kistelepülések összesen 25%-ban volt bármifajta igény felmérés. (11. ábra)

Az igények felmérése többféleképpen történik, zömében falugyűlésen, személyes találkozások alkalmával, esetleg lakossági fórumokon. „Rendes” kérdőíves felvétel kevés helyen készült; a települések mindössze tíz százaléka szánt arra energiát, *hogy az utcai találkozásokon, a szóbeszédén kívül törekedjen a lakosság véleményének alaposabb megismerésére.* És valószínűleg még ezek egy része is pénz és/vagy szaktudás hiányában házi készítésű volt, gyaníthatóan nem olyan mintán, ami a teljes települést (pl. al- és felvég) lakosságárányosan képviselte, így aztán az eredmények megbízhatósága is csorbul. Gyanítható az internetes felmérések jelenléte is (nem ebben a felmérésben, de néhány közművelődési intézmény vagy település honlapján találkoztunk ilyenekkel), ami egyrészt jó, mert azokat elsősorban a fiatalok töltik ki, és ők fontos célcsoportjai a közművelődésnek, de így meg a nem internetezők – köztük sok idős – esnek ki a mintából.

– A lakossági igények feltárására a komplex fejlesztési stratégiák elkészítéséhez is szükség lenne. A harmincöt, mélyinterjúkkal megismert település közül, csupán a települések mintegy harmadán tartalmaztak valamilyen kultúrára vonatkozó elemet a fejlesztési elképzelések. *Jól átgondolt, valóban a település társadalmi-gazdasági adottságait, problémáit figyelembe vevő kulturális koncepciót mintánkból egyetlen településen mutattak be.*

11. ábra Felmérték-e a lakosság kulturális, szabadidő eltöltési igényeit az elmúlt öt évben? (%)

